

Vienų motinų šeimos Lietuvos šeimos įstatymų kontekste

Greta Skubiejutė

Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Sociologijos ir socialinio darbo institutas
gretaskubiejute@gmail.com

Santrauka. Vienų motinų šeimos yra viena iš opiausių problemų Europoje dėl augančio tokių šeimų skaičiaus, gilėjančio skurdo, kuris siejamas su familializmo ideologijos ir skurdo feminizacijos padariniais. Šeimos politika tam tikrų keliamų problemų kontekste kuria sąlygas vienų vaikus auginančių moterų šeimoms gyvuoti arba uždaro į skurdo ratą. Nors Lietuvoje yra nemažai vienų motinų šeimų skurdo tyrimų, tačiau nėra išsamaus šeimos politikos tikslų ir priemonių tyrimo, kuris gali padėti suprasti, kodėl, augant ekonomikai ir kintant demografijai, vienų motinų šeimos yra labiausiai skurstanti šeimų grupė Lietuvoje. Tad tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kaip Lietuvos šeimos politikoje yra (ne)atpažįstamos vienų vaikus auginančių moterų šeimos ir kokios sąlygos egzistuoti joms sudaromos šeimos politikos įstatymų kontekste. Tikslui pasiekti buvo kokybiškai analizuoti įvairūs įstatymai iš MISSOC ir Lietuvos Respublikos Seimo dokumentų duomenų bazių. Tyrimo rezultatai rodo, kad Lietuvos šeimos politikos kontekste aiškiai jaučiama familializmo ideologija, siekiama stiprinti ir didinti branduolinių šeimų ir daugiavaikių šeimų skaičių, tikintis išspręsti demografines problemas. Vienų motinų šeimos politikoje nėra matomos, nėra įvardijamos kaip politikos prioritetas ir į akiratį patenka tik tada, kai atsiduria socialiai remtinų šeimų grupėje. Taip pat yra siejamos su diskriminuojančiomis sąvokomis, tokiomis kaip „nepilna šeima“.

Pagrindiniai žodžiai: vienų motinų šeimos, socialinė politika, šeimos politika.

The Families of Single Mothers in the Context of Family Policy in Lithuania

Abstract. The main issue analyzed in the paper is policy design and its outcome on the social construction of single mother families and its effect on their wellbeing and life opportunities. Literature review and qualitative legislation documents analysis have been conducted to demonstrate how single mothers are perceived and treated in the context of social policy in Lithuania. The main findings of the paper show that in Lithuania, social policy is concentrated on controlling demography and therefore promotes traditional families and multi-child families. Meanwhile, single mother families are rather neglected and are not recognized by family policy as a group of a specific importance.

Key words: Single Mother Families, Social Policy, Family Policy, Policy Design.

Received: 2019-12-12. Accepted: 2020-02-27

Copyright © 2020 Greta Skubiejutė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Vienų motinų šeimos yra viena iš labiausiai diskutuotinių šeimų šiandienėje Europoje, iškelta kaip probleminė sritis Europos lyčių lygybės 2018–2023 metų strategijoje (Europos Komisija, 2019). Šiam šeimos tipui yra skiriamas ypatingas dėmesys dėl Europoje iškeltų lyčių lygybės ir atvirumo įvairovei vertybių, dėl vis didėjančio vienų motinų skaičiaus, kartu vis dar plačiai ir giliai patiriamo skurdo. 2017 metų „Eurostat“ duomenimis, daugiausia vienų motinų su vaikais šeimų yra Danijoje, ten tokios šeimos sudaro 30 proc. visų namų ūkių (Eurostat, 2017). Lietuva rikiuojasi antroje vietoje, 26 proc. visų namų ūkių (*ibid.*). Tiek tarptautinėje, tiek lietuviškoje mokslinėje literatūroje daugiausia keliamos su vienų motinų šeimomis susijusios problemos yra lyčių nelygybė ir iš to kylanti skurdo feminizacija, branduolinės šeimos ideologijos, stigmatizacijos, mamų ir vaikų gerovės bei skurdo problemos. Tyrimai rodo, kad vis dar gajus požiūris į vienų motinų šeimas kaip „subyrėjusias“, „nepilnas“, moterys, vienos auginančios vaikus, neatitinka „gerų mamų“ standarto, o vaikai yra laikomi rizikos grupe, kuriai dažniausiai būdingi blogesni mokymosi rezultatai, polinkis į priklausomybes ir deviantinį elgesį, o suaugus – negebama kurti stabilių santykių (Neyer, 2006; Cohen, 1972; Booth ir McLanahan, 1989; Esping-Andersen ir Billari, 2015). Dėl nusistovėjusio požiūrio, kas yra tikra, gera šeima ir kokia turi būti motina ar moteris, visuomenėje kyla moralinė panika ir vienų motinų šeimos yra asocijuojamos su pagrindinio visuomenės pamato – šeimos – žlugimu; tokios nuotaikos ir nuostatos matomos ir politiniuose sprendimuose (Goodwin ir Huppertz, 2010; Zatler, 2014). Branduolinė šeima, kurią išlaiko vyras, o moteris visą dėmesį skiria vaikų priežiūrai, daugelyje valstybių ir jų šeimos politikų vis dar yra pagrindinis kriterijus ir siekiamybė, nors visiškai nebeatitinka dabartinės demografinės situacijos ir visuomenės daugumos realybės (Mikkonen et al., 2016; Nelson, 2006). Naujausi longitudinaliniai tyrimai taip pat rodo, kad ne vienos motinos su vaikais šeimos forma *per se* daro blogą įtaką vaikų raidai ir gerovei, o būtent politinė socialinė terpė, kurioje tokia šeima gyvuoja (Howe et al., 2012; Mikkonen et al., 2016; Kendig and Bianchi, 2008). Nuo to, kaip kuriami įstatymai ir kokios vertybės dominuoja visuomenėje, priklauso šeimos ekonominė padėtis, kuri sumažina motinos našta ir sudaro sąlygas savirealizacijai, socialiniams ryšiams ir kokybiškam ryšiui su vaiku kurti (*ibid.*). Lyginamieji šalių tyrimai parodė, kad vaikai, turintys identišką istorijas, tačiau gyvenantys skirtingose valstybėse, kuriose skiriasi gerovės valstybių režimai, turi labai skirtingų mokymosi pasiekimų, skiriasi jų psichologinė ir bendroji sveikata, kitokie jų interesai ateičiai; tam tikri politiniai sprendimai turi ypatingą poveikį vaikų gerovei, ateities galimybėms ir tam, koks vaikas taps suaugęs (Scharte ir Bolte, 2012; Bellani et al., 2018; Slothuus, 2007; Ingram ir Schneider, 2015). Moterys, patiriančios socialinę ir politinę diskriminaciją bei stigmatizaciją, nuolatos jaučia didesnį stresą, socialinį nepasitikėjimą, nevisavertiškumą, yra netvirtos savo identiteto patirtyje (Mikkonen et al., 2016). Tokie tyrimai išryškina politikoje propaguojamų vertybių svarbą mamų ir vaikų identitetui kurti ir bendrai gerovei (Slothuus, 2007; Ingram and Schneider, 1990).

L. Wacquant (2009), H. Ingram ir A. I. Schneider (1990) teigimu, tam tikri šeimos politikos keliama tikslai ir tiems tikslams pasiekti naudojamos priemonės ir taisyklės kuria visuomenėje nusipelnusių ir nenusipelnusių grupes, pastarosios stigmatizuojamos, diskri-

minuojamos, marginalizuojamos ir įkalinamos skurdo rate. Feministės, tokios kaip A. Orloff (1993), taip pat išryškina išskirtinę moterų patirtį dėl jų turimos mažumos šeimos politikoje, dėl to daugelis joms aktualių problemų net nepatenka į šios politikos akiratį, yra kuriama familializmo politika, kuria siekiama išlaikyti patriarchytu parentą viršesniąją poziciją, o moterys dėl to turi nelygias darbo teises ir užmokestį, turi rinktis tarp šeimos ir darbo, patiria ypatingą spaudimą ir stresą bandydamos atitikti geros motinos įvaizdį ir suderinti daugelį vaidmenų, esant nepalankių įstatymų. O. Sjoberg (2004) įrodė, kad šeimos politika yra pirminis veiksnys, kuris veikia ne tik motinų dalyvavimo darbo rinkoje galimybes, nepriklausomybę ir šeimos gerovę, bet ir formuoja visuomenės požiūrį į vienų motinų šeimas ir jų vietą socialinėje hierarchijoje (Wacquant, 2009).

Kalbant apie politiką reikia pasakyti, kad Lietuvoje atlikti tyrimai rodo, jog šeimos politika yra labai fragmentiška, dažniausiai nesiremia net pačios parengtais strateginiais planais, yra paveikta sovietinio režimo, kai motinystė buvo skatinama ilgomis motinystės atostogomis ar medalių suteikimu daugiavaikėms motinoms, ir religijos, kuri prisideda prie to, kad visa kultūra yra persmelkta familializmo ideologijos (Stankūnienė et al., 2003; Maslauskaitė, 2010). Lietuvoje šeimos politikos prioritetas yra išsaugoti branduolinę šeimą, o tai glaudžiai susiję ir su visuomenės mentalitetu, kuris tiek daro įtaką šios politikos sprendimams, tiek ir pats yra formuojamas tam tikra įstatymų dvasia (Stankūnienė et al., 2003; Maslauskaitė, 2010; Wacquant, 2009). Tyrimai rodo, kad vadinamąsias nepilnas šeimas neigiamai vertina dauguma lietuvių (88 proc.) (*ibid.*). Nepilnos šeimos yra viena iš Lietuvos susirūpinimo sričių, paremta moraliniais įsitikinimais, tačiau nebūtinai sprendžiama teigiamą poveikį turinčiais įstatymais. Tad šio **straipsnio tikslas** yra išanalizuoti įstatyminę Lietuvos šeimos politikos bazę ir vienų vaikų auginančių motinų šeimų padėtį joje. Ši tema yra **nauja** ir **aktuali**, atsižvelgiant į Lietuvoje keliamus demografinius iššūkius, augantį vienų mamų skaičių, Europos valstybėms keliamus tikslus ir ypatingą tyrimų trūkumą šeimos politikos plotmėje.

Tyrime analizuojant duomenis (politinius dokumentus), duomenims interpretuoti ir argumentuoti naudojama H. Ingram ir A. I. Schneider (1990) teorija, pagal kurią socialinių grupių gerovė yra nulemta politikoje nustatytų specifinių tikslų ir naudojamų priemonių tiems tikslams pasiekti.

1. Tyrimo metodika

Analizė buvo atlikta taikant kokybinę teisės aktų, susijusių su šeimos politika, analizę, taip pat remtasi MISSOC duomenų bazėje pateiktais šeimos politikos įstatymais, siekiant identifikuoti politikos prioritetus. MISSOC duomenų bazėje pasirinkta tik Lietuvos valstybė ir skiltis, susijusi su šeimos parama. Peržvelgti pagrindiniai šeimos paramos būdai – parama vaikams, vaiko priežiūros atostogos ir kiti galimi paramos šeimai būdai. Duomenys buvo analizuojami ieškant pagrindinių šeimos politikos keliamų tikslų ir naudojamų priemonių.

Analizuoti teisės aktai:

- Lietuvos šeimos politikos koncepcija (2008 (su nutarimu dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo (2011))
- Lietuvos Respublikos šeimos stiprinimo įstatymas (2017)

- Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas (2006)
- Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (2011)
- Lietuvos Respublikos transporto lengvatų įstatymas (2000, su 2018 m. pakeitimais)
- Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl kompleksiskai teikiamų paslaugų šeimai 2016–2020 m. veiksmų plano patvirtinimo“ (2016)
- Europos žmogaus teisių konvencija (1950)
- Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000)
- Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (2016, su 2019 m. pakeitimais)
- MISSOC duomenų bazės duomenys (2019)

Analizei pasirinktos tik vienų mamų, neįtraukiant vienų tėčių, šeimos dėl išskirtinės problematikos, kuri aptarta įvade ir yra ypač aktuali moterims.

2. Vienų motinų šeimų įvaizdžio kūrimas Lietuvoje remiantis įgyvendinama šeimos politika

Pagal A. I. Schneider ir H. Ingram (2005; 2017), šeimos politikoje tik kai kurios grupės yra pripažįstamos ir joms skiriama daugiausia dėmesio, kuriami palankūs įstatymai ir suteikiamas išskirtinis pranašumas ir galia. Tokios grupės yra pozityviai apibūdinamos ir kuriamos, yra laikomos nusipelnusiomis. Taip pat yra išskiriamos priklausomos grupės, kurios turi mažesnę politinę galią, tačiau vis tiek kuriamos kaip moraliai nusipelnusios grupės (pvz., daugiavaikės šeimos). Deviantinėmis pripažįstamos grupės yra negatyviai vertinamos ir nelaikomos valstybės ir visuomenės vertybe. Manoma, kad jos kelia pavojų moralei ir „normalumui“ (pvz., vienų motinų šeimos), todėl negauna paramos ir patiria netinkamų įstatymų ir visuomenės normų našta (*ibid.*). Apskritai yra diskriminuojamos ir baudžiamos (angl. *punishment of the poor*) (Wacquant, 2009).

Paskutinio, 2011 metų, gyventojų surašymo duomenimis, Lietuvoje apie trečdalį vaikų (tai yra 150 000 vaikų) gyvena su vienu iš tėvų, o 129 500 iš jų gyvena tik su mama (Stankūnienė et al., 2016). Tokios šeimos daugiausia susikuria arba išsituokus, arba net nenutraukus santuokos, bet gyvenant skyriumi (apie 30 proc.). Tai yra svarbus dalykas analizuojant moterų ir vaikų patiriamą skurdą ir įstatymų įtaką jam, nes kai kurioms išmokoms yra keliami tam tikri reikalavimai, pavyzdžiui, alimentams gauti būtina būti oficialiai išsiskyrus. D. Skučienės et al. (2018) atliktas tyrimas rodo, kad vienišų tėvų šeimos Lietuvoje yra vienos iš turinčių didžiausią riziką gyvenimo kelyje patirti skurdą, ir skursta trečdalis visų tokių šeimų, tai yra tris kartus dažniau, palyginti su šeimomis, kuriose vaikus augina du suaugusieji. Tyrimas taip pat atskleidė, kad vieniems vaikus auginantiems tėvams vyrams beveik neprireikia socialinės paramos, vienos motinos patiria skurdą kur kas dažniau ir giliau visais gyvenimo kelio etapais, o labiausiai 25–35 metų laiko tarpsniu (*ibid.*). Be to, matoma, kad skurdo mažinimo priemonės (socialinės išmokos) skurdo nemažina, o pastebimas skurdo, net ir gavus socialines išmokas, padidėjimas (*ibid.*). Tai sietina su skurdo feminizacija, ją pirmoji aprašė D. Pearce (1978). Ji atkreipė dėmesį, kad Amerikoje skurdas buvo daugiausia moterų problema ir nesikeitė nepaisant augančio įsidarbinimo, o labiausiai liečia tas moteris, kurios vienos augina vaikus. Vėliau S. Goldberg ir K. Kremen (2009), išskyrė keturis veiksnius, dėl kurių,

net ir turtingose šalyse, moterys patiria skurdą – nelanksčios darbo sąlygos, trūksta lygybę užtikrinančių įstatymų (susijusių su vaikų priežiūros išmokomis, mažesniu darbo užmokesčiu, palyginti su vyrais), nepakankami socialinę gerovę užtikrinantys įstatymai (vaikų auginimo ekonominės naštos atlyginimas, mažų pajamų kompensavimas ir socialinės išmokos specifinėse situacijose esančioms moterims, ypač vienoms auginančioms vaikus), įstatymų neatitiktis demografiniams pokyčiams (nepakankamai atsižvelgiama į šeiminių padėčių, rasę, kultūrą ir kita).

2.1. Lietuvos šeimos politikos tikslai

Dabartinis Lietuvos šeimos politikos įvardytas tikslas – sudaryti „sąlygas šeimai būti autonomišku, atsakingu, tvirtu, stabiliu, aktyviu ir savarankišku institutu, gebančiu savarankiškai atlikti savo funkcijas“ (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2019). Taip pat minima, kad aktuali Europoje gyvuojanti atvirumo dvasia ir besikeičiantis požiūris į šeimą, kartu pabrėžiama demografinių problemų svarba ir siekis jas mažinti bei įvardijamos tokios probleminės sritys: gimstamumo mažėjimas, emigracija, mažėjantis santuokų skaičius, didėjantis ištuokų skaičius ir kartu didėjantis skaičius vaikų, augančių tik su vienu iš tėvų (*ibid*). Taigi daugelis įvardytų probleminių sričių yra tiesiogiai susijusios su vienu mamų šeimomis ir netgi įvardijant, kad vieniša tėvystė yra demografinė problema, nors atlikti tyrimai rodo, kad vienu motinų šeimos savaime nėra problema, o natūralus visuomenės pokytis ir sisteminė problema tampa dėl netinkamos šeimos politikos (Wacquant, 2007; Slothuus, 2007; Ingram ir Schneider, 1990; Jiumpanyarach, 2011).

Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje įvardijama, kad šeima yra esminis visuomenės gėris ir yra grindžiama „savanorišku vyro ir moters santuokiniu pasižadėjimu skirti savo gyvenimą šeiminiams santykiams kurti, užtikrinant šeimos narių – vyro ir moters, vaikų bei visų kartų gerovę ir sveikos visuomenės raidą /.../ Todėl valstybinės ir nevyriausybines institucijos privalo užtikrinti šeimos integralumui palankią aplinką, plėtodamos ir tobulindamos jos teisinę ir socialinę bazę“ (Valstybinė šeimos politikos koncepcija, 2008). Apskritai šeima yra įvardijama kaip santuokos pagrindu sudaryta sąjunga su vaikais, o vienu moterų su vaikais šeimos nurodomos prie „kitos šeimos“ ir įvardijamos kaip „nepilnos šeimos“. Tokie šeimos apibūdinimai stigmatizuoja, turi neigiamą konotaciją, yra siunčiama negatyvi žinutė vienu motinų šeimoms ir kuriama tam tikra vienu tėvų šeimos samprata visuomenėje. Taip pat yra nurodoma, kad pirmenybė teikiama siekiui, jog vaikai augtų „pilnose“ šeimose. Palyginti su kitomis šalimis, tokiomis kaip antai Danija, Suomija ar Estija, Lietuvoje vienu motinų šeimos yra paliekamos pilkojoje zonoje ir šeimos politikoje neturi jokios išskirtinės vietos, išskyrus tai, kad yra įvardijama kaip demografinė šalies problema (Civitta, 2016). O minėtose valstybėse vienu motinų šeimos yra visavertis, lygiateisis šeimos tipas ir siekiama sudaryti sąlygas joms nepriklausomai ir kokybiškai gyvuoti, kuriant draugišką darbo politiką, kokybišką, lanksčią ir visiems prieinamą valstybinę vaikų priežiūrą bei skiriamą papildomų išmokų vienu motinų šeimoms dėl specifinės šeimos situacijos (Civita, 2018). Šiaurės Europoje keliami darbo lankstumo ir valstybinės vaikų priežiūros kokybės ir prieinamumo didinimo tikslai, siekiant mažinti skurdo feminizaciją ir sudaryti sąlygas nepriklausomai ir

visavertiškai gyvuoti šeimų tipų įvairovei bei atsižvelgti į moterų padėtį, siekiant sudaryti joms sąlygas derinti profesinį ir šeimos gyvenimą visais atvejais, atliepiant Europoje keliamus lyčių lygybės tikslus (EIGE, 2016).

Kitas **šeimos politikos tikslas** – padėti gausioms šeimoms ir ieškoti priemonių, dėl kurių šeimos apsispręstų turėti daugiau vaikų. Tokiu būdu taip pat siekiama spręsti demografinės problemos, pageidaujamas branduolines šeimas papildant daugiavaikėmis šeimomis ir iškeliant tokias šeimas kaip nacionalinę vertybę ir pasididžiavimą. Čia verta prisiminti H. Ingram ir A. I. Scheider (1990) išsakytas mintis, kad taip kuriant šeimos politiką daroma įtaka ne tik tam tikros grupės, kuri užima vienokią ar kitokią vietą šioje politikoje, galimybėms, bet ir paveikia identitetą, sukuria tam tikrą vietą visuomenės hierarchijoje, prisideda prie visuomenės mentaliteto formavimo ir veikia tolesnį asmenų (šiuo atveju vienų vaikų auginančių moterų ir jų vaikų) aktyvumą. Pasak autorių, tos grupės, kurios yra paliekamos šeimos politikos paribėje, šiuo atveju tai vienų motinų šeimos, yra įkalinamos skurde, nes joms nesukuriama tinkamų sąlygų, o siunčiama stigmatizuojanti žinutė nugalina ir užsuka skurdo ratą. Atsižvelgiant į ypač paplitusį ir didelį vienų motinų šeimų skurdą Lietuvoje, galima daryti išvadą, kad prie to labai prisideda netinkama šeimos politika, paliekant vienų motinų šeimas pagrindinių šeimos politikos tikslų paribėje.

Apibendrinus šeimos politikos tikslus Lietuvoje, matoma, kad yra kuriama marginalizuota vienų motinų šeimų padėtis, paliekant jas už įstatymo prioritetų ir nustumiant į nepasiturinčių asmenų grupę. Lietuvos šeimos politikoje vieni vaikus auginantys tėvai yra įvardijami kaip „nepilna šeima“, nepatenka tarp pirmenybinių politikos tikslų, o paramos sulaukia tik kai patenka į nepasiturinčių šeimų kategoriją. Pagal politinio konstravimo ir socialinio investavimo teorijas, tokiu būdu vienų motinų šeimų problemos nesprendžiamos, o situacija tik bloginama tiek pačių šeimų, tiek socialiniu ir ekonominiu atžvilgiu, žiūrint į tolesnę visuomenės ir valstybės raidą. Pagal socialinio investavimo teoriją, neinvestuojant į pažeidžiamiausias grupes, o ypač vaikus, nors tikimasi tokiu būdu sutaupyti, iš tiesų ilgai nei sutaupoma, o prarandama, ir šalies ekonomika silpėja, o demografinės problemos gilėja (Wacquant, 2007; Vanhuyse ir Sabbagh, 2002; Cerami ir Vanhuyse, 2009).

2.2. Pagrindinės Lietuvos šeimos politikos priemonės

Lietuvos šeimos politikoje galima išskirti du paramos šeimoms blokus – **paslaugas ir finansines paskatas**. Prie finansinių paskatų priskiriama tėvystės ir motinystės išmokos bei vaiko priežiūros išmokos, išmokos vaikams, išmoka sergančiam vaikui priežiūrei. Paslaugoms priskirtina lengvatinės sąlygos vaikų transportui, mediacijos ir psichologinės pagalbos paslaugos, pozityvios tėvystės mokymai, vaikų užimtumas dienos centruose, vaikų neformaliojo ugdymo rėmimas, dalinis ikimokyklinio ugdymo finansavimas ir kita.

Yra kelios **universalios išmokos**, taikomos specifiniams atvejams, – **išmoka gimus vienu metu daugiau kaip vienam vaikui, privalomosios pradinės karo tarnybos išmoka, išmoka besimokančio ar studijuojančio asmens vaiko priežiūrai**. Taigi, tėvų studijos, karo tarnyba ar susilaukti daugiau nei vieno vaiko valstybėje pripažįstama vertybe ir yra

skatinama. Tokios išmokos skiriamos pagal jau minėtą H. Ingram ir A. I. Schneider (1990) įvardytą šeimos politikoje taikomą asmenų skirstymą į nusipelnusiųjų ir nenusipelnusiųjų grupes. Turint omenyje, kad vienos vaikus auginančios mamos nėra priskiriamos prie specifinių šeimos atvejų, panašu, kad kuriant politiką atsižvelgiama ne tiek į specifinę vaikų ir jų tėvų padėtį, kiek orientuojamasi į tam tikrų vertybių stiprinimą ir kūrimą.

Kalbant apie specifines priemones, verta paminėti ir **nuolaidų korteles gausioms šeimoms remti**. Jos 2017 metais pradėtos taikyti Rokiškyje, Varėnoje ir Alytuje bei sulaukė didelio politikų palaikymo. Su tokia kortele daugiavaikių šeimų tėvai gali gauti nuolaidų apsipirkdami, eidami į muziejus ir kita. Nacionaliniu mastu ši iniciatyva pripažinta 2018 metų birželį, tačiau teisė spręsti dėl tokios priemonės naudojimo dar paliekama privačioms institucijoms. Taigi ir vėl, kaip ir šeimos politikos tiksluose, išryškėja tendencija iškelti daugiavaikes šeimas kaip nacionalinę vertybę ir pasididžiavimą, o tai savaime nėra blogai, tačiau kodėl tokia iniciatyva taikoma tik daugiavaikėms šeimoms, o netaikoma vienoms auginančioms vaikus moterims.

Lietuvos šeimos politikos priemonių kontekste vienos vaikus auginančios mamos už vaikus atsakomybę turi prisiimti pačios – jeigu neturi pakankamų finansinių ir socialinių išteklių, o norėdamos gauti paramą iš valstybės, turi priklausyti socialinės rizikos grupei ir įrodyti esančios nusipelnusios pinigines paramos – **socialinės pašalpos, šildymo kompensacijos, kompensacijos už mokyklos reikmenis, paramos buto nuomai ar jam įsigyti**. Pasak užsienio tyrėjo, tokios politinės gerovės valstybių paramos formos yra paremtos galia ir stigmatizacine moterų patirtimi, nes moterims nuolatos reikia įrodinėti, kad jos atitinka reikalavimuose nurodytus kriterijus paramai gauti, turi skirti tam daug laiko, kad gautų menką ir netinkamą paramą (Goode ir Ben-Yehuda, 1994). H. Ingram ir A. I. Schneider (1997) teigimu, taip atsitinka su nenusipelnusiomis laikomomis ir nepageidautinomis grupėmis, kurios ne tik kad nėra įstatymo akiratyje ir negauna reikiamo dėmesio ir sprendimų, bet ir yra sukuriama našta tokioms šeimoms, nes moterys turi pačios stengtis išlikti nepalankioje socialinėje ir politinėje terpėje. Kai siekiama palaikyti familializmo ideologiją, kitas šeimas įstatymas tarsi gina ir palaiko, tačiau iš tikrųjų dauguma naudojamų priemonių neatitinka tų šeimų realybės ir nėra prieinamos – pavyzdžiui, motinystės atostogos, išštos iki pasirinktinai 2 ar 3 metų, yra paranku branduolinėms šeimoms, nes esant kitam finansų šaltiniui moteris gali atsiduoti vaiko auginimui, tad ištekęsios motinos yra privilegijuotoje pozicijoje, palyginti su vienomis vaikus auginančiomis moterimis, kurios, būdamos vienintelis darbingas asmuo šeimoje, turi pasikliauti savo uždarbiu.

Panašiai yra su **finansine paskata jaunoms šeimoms įsigyti būstą** – atsižvelgiant į daugumos Lietuvos vienu vaikus auginančių moterų finansinę padėtį – jos net nepretenduoja pasinaudoti tokia teise. Joms yra siūloma padėti nuomotis ar gauti valstybės socialinį būstą. Tačiau tyrimai rodo, kad tiek Lietuvoje, tiek užsienyje gauti socialinį būstą beveik neįmanoma dėl didelės paklausos ir ribotos pasiūlos, o rasti būstą nuomai taip pat yra sunku, atsižvelgiant į nuomininkų teikiamą pirmenybę būstą nuomoti asmenims be vaikų ir dideles būsto nuomos kainas (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2019; Jorgensen, 2018). Taip pat viena vaikus auginanti moteris tam, kad galėtų pretenduoti į tokią pagalbą, turi įrodyti, kad jos pajamos nepakankamos ir kad tikrai vaikus augina viena,

o tai reiškia, kad galimi netikėti socialinių darbuotojų vizitai ir nuolatinė kontrolė. Dėl šių keblumų tos socialinės grupės, kurios valstybėje patenka į socialiai remtinų asmenų grupę, atsiduria lyg spąstuose: pagerėjus finansinei padėčiai gresia prarasti paramą. Taip pat jos dažniausiai lokalizuojasi tam tikruose miestų rajonuose, vietose, kur formuojasi saviti getai, kuriuose susiburia žmonės iš įvairių gyvenimo situacijų, dažniausiai turintys priklausomybių ar užsiimantys nusikalstama veika, o tai nėra gera terpė vaikams augti, ir, tyrėjų teigimu, toks sociumas daro įtaką vaikų ateities galimybėms ir pasirinkimams (*ibid.*).

Kalbant apie vienų motinų šeimas, probleminės yra ir **darbo tradicijos Lietuvoje** bei reikalavimas sprendimą dėl **motinystės atostogų trukmės** priimti iš karto, negalint jo vėliau keisti. Lietuvoje beveik nėra darbo nepilnu darbo grafiku ir mobilių darbo vietų, o plačiau vyrauja 40 val. darbo savaitė ir vidutinė darbo trukmė per savaitę yra 39,9 valandos (Kazėnaitė, 2014; Eurostat, 2018). A. Jacobs ir J. C. Gornick (2002) nurodo, kad toks darbo režimas nustatytas taip pat atsižvelgiant į branduolinę šeimą, kur palaikomas vyro maitintojo ir moters globėjos vaidmenų pasidalijimas. Tačiau 2019 metais pakeistame ir 72 straipsniu papildytame **Darbo kodekse** numatyta, kad vienos vaikus iki 14 metų auginančios moterys turi teisę į darbo pamainos pasirinkimą, turi teisę dalį laiko dirbti iš namų, turi pirmenybę pasirenkant atostogų laiką ir galimybę neatvykti į darbą, jeigu išpėja iš anksto. Tai yra nauja iniciatyva ir iki šiol Lietuvos šeimos politikoje nebuvo taikoma panašių priemonių. B. Kairienės, R. Jančaitės ir A. Kolbergytės (2009) vykdytas tyrimas apie darbdavių požiūrį į darbo ir šeimos derinimą rodo, kad darbdaviai Lietuvoje nėra linkę darbo vietų derinti su šeiminiu darbuotojų gyvenimu. Jie išreiškia nepasitenkinimą, kai darbuotojai praleidžia darbą dėl vaikų ligos, kai vėluoja atvykti į darbą ar anksčiau iš jo išeina dėl švietimo institucijų darbo laiko, ar kai praleidžia laiką darbe tvarkydami šeiminius reikalus telefonu (*ibid.*). Tad kai kurios priemonės, pavyzdžiui, **amadieniai** ar **sergančio vaiko priežiūros** atostogos, yra sutinkamos su nepasitenkinimu, sukelia konfliktą ir stresą vienų motinų gyvenime. Taip pat darbdaviai nėra linkę taikyti darbo ne visu etatu, kurti mobilių darbo vietų ar žaidimų kambarių darbovietėse, nes mano, kad tai būtų vaikų neturinčių asmenų diskriminacija, blaškytų darbuotojus, moterys „bėgios rūpintis“ vaikais (*ibid.*). Tačiau taip pat teigia, kad jeigu būtų palanki įstatymų terpė tokiems pokyčiams vykdyti ir būtų suteikiama daugiau informacijos, pagalba ir apskritai palankesnės sąlygos, darbdaviai būtų linkę intergruoti naujoves, nes, pasak jų, tai kurtų malonesnę darbo atmosferą, sumažintų darbuotojų rotaciją (*ibid.*). Atsižvelgiant į pastarąjį komentarą, galima tikėtis, kad Darbo kodekso papildymai gali pagerinti darbuotojų ir darbdavių santykius, tačiau nėra aišku, kokia nauda iš to darbdaviams, ir dar reikia laiko pamatyti, kaip šios naujovės įsitvirtins. EIGE 2016 metų ataskaita apie lyties ir skurdo priklausomybę rodo, kad, siekiant sumažinti moterų skurdą, svarbiausia įstatymais sukurti kuo didesnę lankstumą, atsižvelgiant į mokamo ir nemokamo darbo pusiausvyrą, sudaryti kuo geresnes sąlygas vaikų priežiūrai už šeimos ribų, kuriant lanksčias darbo vietas, tad naujoji iniciatyva galėtų prisidėti prie skurdo mažinimo (2016). Tačiau vis dar išlieka spaudimas nuspręsti dėl motinystės atostogų iš anksto atima galimybę arba pasinaudoti išmokomis, arba karjeros galimybėmis, kurios gali netikėtai rasti motinystės atostogų metu. Taip pat šeimos politikos Lietuvoje vertinimo ataskaitoje nurodoma, kad ikimokyklinio ugdymo įstaigose nuolatos trūksta vietų, nėra užtikrinta kokybė ir nėra lanksčių dienos vaikų priežiūros formų, tokių kaip priežiūra

vakarais ar savaitgaliais, kas apsunkina mokamo darbo ir vaikų priežiūros derinimą (Civita, 2018). Nors, kaip minėta, būtent tokios priemonės ankstesniuose tyrimuose, kuriuose buvo lyginamos įvairios gerovės valstybės, yra nurodomos kaip svarbiausios, integraliausios ir kuriančios nepriklausomybę bei įgalinančios įvairias šeimos formas, – darbas, vaikų priežiūros paslaugos ir skurdas yra tiesiogiai susiję (Lohmann ir Marx, 2008).

Kalbant apie paslaugas, svarbus yra **Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas** (2016), reglamentuojantis kompleksinių paslaugų šeimai teikimą. Už paslaugų paskirstymą atsakingos savivaldybės ir yra taikomos universalios paslaugos bei paslaugos, kurios yra teikiamos atsižvelgiant į gavėjų materialinę padėtį, kur patenka ir dauguma vienu motinų, auginančių vaikus, šeimoms. Tokios paslaugos apima **nemokamą vaikų vasaros užimtumą** ir tariamai suteikia **vietų vaikų dienos centruose**, kur neužtenka vietų visiems Lietuvoje gyvenantiems vaikams net ir iš nepasiturinčių šeimų. Tyrimuose nurodoma, kad tokios paslaugos nors ir gali padėti skurdą kenčiantiems asmenims išgyventi, tačiau marginalizuoja ir stigmatizuoja bei neturėtų būti taikomos tokių grupių kaip vaikai segregacijai (Bruch et al., 2010). Tokioms paslaugoms Lietuvoje nėra taikomas pajamų ar turto vertinimas, tačiau jomis naudojasi būtent vaikai iš rizikos šeimų, o Lietuvoje atlikti tyrimai apie dienos centrus fokusuoti absoliučiai į socialinės rizikos šeimas, jų vaikus, agresijos ir smurto apraiškas dienos centruose ar dienos centrus vaikams, turintiems negalią; iš to galima daryti išvadą, kad dienos centrai vis dėlto pritaikyti socialiai pažeidžiamiems vaikams ir segregacija yra (Kvedaravičiūtė, 2007; Griškutė ir Masiliauskienė, 2010; Pupkevičiūtė-Kiguolė, 2010; Visockytė et al., 2011; Žalimienė, 2002).

Nors 2011 metais buvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai ir negaliojančiu, tačiau Lietuvos šeimos politikos raidai svarbus yra ir Šeimos stiprinimo įstatymas, kuriame buvo tokia paslauga kaip **tėvų įgūdžių bei visuomenės požiūrio į šeimą** ugdymas (2017). Tokia priemonė nėra bloga, tačiau, pirma, nėra prieinama vienišoms mamoms dėl ir taip didelio jų užimtumo, o antra, **didžioji švietimo dalis susideda** iš branduolinės šeimos vertybių propagavimo, tad neatitinka vienu motinų šeiminių gyvenimo realybės. Apskritai Lietuvos Respublikos šeimos stiprinimo įstatymas yra neintegralus ir stigmatizuoja šeimų įvairovę, iš jų ir vienu moterų, auginančių vaikus, šeimas. Įstatyme visokeriopai yra privilegijuojama santuoka ir remiamasi tariamu lyčių papildomumu. Tokie Seime priimami įstatymai vėlgi ne tik kad nepagerina vienu motinų ir jų vaikų situacijos, bet ir iš esmės apsunkina jų padėtį. Konstitucinis Teismas nusprendė, kad Šeimos stiprinimo įstatymas (2017) pažeidžia Lietuvos konstituciją (1992), taip pat Europos žmogaus teisių konvenciją (1950), kurioje nurodoma, kad visuomenės pagrindas „šeima“ remiasi tam tikrais ryšiais, paremtais biologiniais ir (ar) socialiniais santykiais, grįstais įsipareigojimu ir rūpinimusi“, o nėra determinuotas vyro ir moters santuokos bei jų bendrų vaikų. Dėl šių priešasčių įstatymas buvo pripažintas negaliojančiu, tačiau jo įtaką galima jausti kitiems įstatymams, pavyzdžiui, Šeimų stiprinimo įstatymui ar planams steigti nacionalinę šeimų tarybą.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad yra jaučiamas šeimos politikos keliamų tikslų ir taikomų priemonių dvilypumas – kol siekiama mažinti tokias demografines problemas kaip didelė emigracija ir mažas gimstamumas ir moterys yra skatinamos gimdyti, nėra sudaroma palankių sąlygų moterims kurti šeimą Lietuvoje ar auginti vaikus, kai situacija neatitinka šeimos politikos keliamo ir palaikomo branduolinės šeimos idealo.

Išvados

- Lietuvos šeimos politikos tikslai ir priemonės skirtos branduolinėms šeimoms palaikyti ir skatinti, jaučiama familializmo ideologijos įtaka. Taip pat skatinamas gimstamumas, tad išskirtinė parama ir premijos – daugiavaikėms šeimoms.
- Vienų motinų šeimos Lietuvos šeimos politikoje nėra išskirta kaip atskira grupė, nusišelpnusi dėmesio ir paramos. Parama skiriama tik toms vienų motinų šeimoms, kurios atsiduria socialinės rizikos ar nepasiturinčiųjų grupėje.
- Vienų motinų (apskritai vienų vaikus auginančių tėvų) šeimos įvardijamos kaip „nepilnos“, diskriminuojamos kitų šeimų atžvilgiu.
- Šeimos politikos keliami tikslai palieka vienų motinų šeimas paribėje, o naudojamos priemonės yra netinkamos ar sunkiai prieinamos vienų motinų šeimoms. Vienintelė išimtis – Darbo kodekso 2019 metų pakeitimai, suteikiantys tam tikrų išimčių vieniems vaikus auginantiems tėvams.
- Kol šalyje kovojama su demografinėmis problemomis, pavyzdžiui, mažėjančiu gimstamumu ir didėjančia emigracija, moterims nėra sudaroma palankių sąlygų auginti vaikus Lietuvoje, kai jos neatitinka šeimos politikos iškelto branduolinės šeimos idealo.

Literatūra

1. Bellani, D., Esping-Andersen, G. ir Pessin, L. 2018. „When equity matters for marital stability: Comparing German and U.S. couples“, *Journal of Social and Personal Relationships*. Prieiga per internetą: <<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0265407517709537>>. [žiūrėta 2019 m. spalio 13 d.].
2. Bruch, S. K., Ferree, M. M. ir Soss, J. 2010. „From policy to polity: Democracy, paternalism, and the incorporation of disadvantaged citizens“. *American Sociological Review*, 75(2). Prieiga per internetą: <https://pdfs.semanticscholar.org/05b4/9a58e061bb61ff6e5f9e2abab83cbb260367.pdf?_ga=2.169870560.1148519579.1575879612-370358891.1574170533>. [žiūrėta 2019 m. spalio 13 d.].
3. Cerami, A. ir Vanhuysse, P. 2009. *Post-Communist Welfare Pathways. Theorizing Social Policy Transformations in Central and Eastern Europe*, Pelgrave Macmillan.
4. Cherlin, A. J. 2006. „On Single Mothers “Doing” Family“. *Journal of Marriage and Family*, 68(4). Prieiga per internetą: JSTOR. [žiūrėta 2019 m. spalio 15 d.].
5. Civita. 2016. „Finansinių paskatų ir paslaugų jaunoms ar vaikus auginančioms šeimoms plėtros galimybių analizės tyrimas“. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/veiklos-sritys/seima/seimos-politika/SADM%20seimos%20politika_galutine%20ataskaita.pdf> [žiūrėta 2019 m. spalio 13 d.].
6. Civitta. 2016. „Demografijos, migracijos ir integracijos politika Lietuvoje“. Lietuvos Respubli-

kos Vyriausybės kanceliarija. Prieiga per internetą: <<https://epilietis.lrv.lt/uploads/epilietis/documents/files/Tyrimo%20ataskaita.pdf>> [žiūrėta 2020 m. vasario 21 d.].

7. Cohen, S. 1972. *Folk devils and moral panics the creation of the Mods and Rockers (1st ed.) Routledge Classics, London and New York*. Prieiga per internetą: <https://infodocks.files.wordpress.com/2015/01/stanley_cohen_folk_devils_and_moral_panics.pdf>. [žiūrėta 2019 m. spalio 15 d.].

8. EIGE. 2016. „Consolidated Annual Activity Report“. Prieiga per internetą: <<https://eige.europa.eu/about/documents-registry/consolidated-annual-activity-report-eige-2016>> [žiūrėta 2019 m. spalio 15 d.].

9. Esping-Andersen, G. ir Billari, F. C. 2015. „Re-theorizing Family Demographics“. *Population and Development Review*, 41(1). Prieiga per internetą: <https://www.researchgate.net/publication/273793153_Re-theorizing_Family_Demographics>. [žiūrėta 2019 m. spalio 13 d.].

10. Eurostat. 2018. „How many hours do Europeans work per week?“. Prieiga per internetą: <<https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20180125-1>> [žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.].

11. Goldberg, S. ir E. Kremer. 2009. *Poor Women in Rich Countries: The Feminization of Poverty Over the Life Course*. Oxford University Press: New York, p. 4–15.

13. Goode, E. ir Ben-Yehuda, N. 1994. „Moral Panics: Culture, Politics, and Social Construction“. *Annual Review of Sociology*, 2. Prieiga per internetą: <<https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.so.20.080194.001053>> [žiūrėta 2019 m. spalio 13 d.].

14. Goodwin, S. ir Huppatz, K. E. 2010. *The Good Mother – Contemporary Motherhoods in Australia*. Sydney University Press: Australia, p. 1–56.

15. Griškutė, V. ir Masiliauskienė, E. 2010. „Vaikų dienos centrų pagalbos socialinės rizikos šeimų vaikams raiška ir jos plėtrą sąlygojantys veiksniai“. Prieiga per internetą: <<https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367178624906/>> [žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.].

16. Howe, T. R. 2012. *Marriages & Families in the 21st Century: A Biological Approach*. Wiley-Blackwell Publishing, UK, p. 1–31; 323–439.

17. Ingram, H., & Schneider, A. 1990. „Improving Implementation Through Framing Smarter Statutes“. *Journal of Public Policy*, 10(1), 67–88. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1017/S0143814X00004682>>. [žiūrėta 2019 m. spalio 19 d.].

18. Jacobs, J. A. ir Gornick, J. C. 2012. „Hours of Paid Work in Dual-Earner Couples: The United States in Cross-National Perspective“. *Sociological Focus*, 35(2). Prieiga per internetą: <<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00380237.2002.10570696>>. [žiūrėta 2019 m. spalio 13 d.].

19. Jumpangarach, W. 2011. „Single-Parent Families in Bangkok, Thailand: Factors Affecting Children Living in Single-Parent Families“, University of Kentucky. Prieiga per internetą: <https://uknowledge.uky.edu/sociology_etds/1/> [žiūrėta 2019 m. spalio 12 d.].

20. Jorgensen, M. B. 2018. „Dependent, Deprived or Deviant? The Case of Single Mothers in Denmark“, Politics and Governance. Prieiga per internetą: <<https://www.cogitatiopress.com/politicsandgovernance/article/view/1436>> [žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.].

21. Kairienė, B., Jančaitytė, R. ir Kolbergytė, A. 2009. „The employers’ attitude towards work and family reconciliation in Lithuania“. *Social Work Research Journal*. Prieiga per internetą: <<https://www3.mruni.eu/ojs/social-work/article/view/1275>> [žiūrėta 2019 m. spalio 13 d.].

22. Kazėnaitė, I. 2014. „Darbo ir šeimos derinimas: darbdavių ir darbuotojų požiūrių analizė“. Mykolo Romerio universitetas. Prieiga per internetą: <<https://vb.mruni.eu/object/elaba:2116982/>> [žiūrėta 2020 m. vasario 21 d.].

23. Kendig, S. M., ir Bianchi, S. M. 2008. „Single, Cohabiting, and Married Mothers, Time with

Children“, *Journal of Marriage and Family*, 70(5), 1228–1240. Prieiga per internetą: <<http://maint.onlinelibrary.wiley.com>>. [žiūrėta 2019 m. spalio 13 d.].

24. Kvedaravičiūtė, I. 2007. „Nevyriausybių organizacijų vaidmuo sprendžiant socialines „gatvės vaikų“ problemas“. *Pedagogika*, 88, 131–137. Prieiga per internetą: <<https://www.cecol.com/search/article-detail?id=22349>>. [žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.].

25. Lohmann, H. ir Marx, I. 2008. „The different faces of in-work poverty across welfare state regimes“, *The Working Poor in Europe – Employment, Poverty and Globalization*, 17–23. Prieiga per internetą: <https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=klL7B_HhLzkC&oi=fnd&pg=PA17&dq=different+t+faces+of+in-work+poverty+across+different+welfare+regimes&ots=DqwO4DaVzH&sig=mytrohk7WXHzAnKrYYWe9gZsKjg&redir_esc=y#v=onepage&q=different%20faces%20of%20in-work%20poverty%20across%20different%20welfare%20regimes&f=false> [žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.].

26. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. 2019. Prieiga per internetą: <<https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/savivaldybes-turi-13-2-mln-eur-socialiniams-bustams-bet-eileje-laukia-10-5-tukst-seimu-ir-asmenu>> [žiūrėta 2020 m. vasario 21 d.].

27. Maslauskaitė, A. 2010. „Lietuvos šeima ir modernybės projektas: prieštaros bei teorizavimo galimybės“. *Filosofija. Sociologija*, 22(1). Prieiga per internetą: <<http://mokslozurnalai.lmleidykla.lt/filosofijasociologija/2010/4/6016>> [žiūrėta 2019 m. spalio 16 d.].

28. McLanahan, S. ir Booth, K. 2019. „Mother-only families: Problems, prospects, and politics“. *Journal of Marriage and Family*, 51(3), 557–580. Prieiga per internetą: APA PsycNET. [žiūrėta 2019 m. spalio 17 d.].

29. Mikkonen, H. M., Salonen, M. K., Häkkinen, A., Olkkola, M., Pesonen, A.-K., Räikkönen, K. ir Kajantie, E. 2016. „The lifelong socioeconomic disadvantage of single-mother background – the Helsinki Birth Cohort study 1934–1944“ *BMC Public Health*, 16(1). Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1186/s12889-016-3485-z>>. [žiūrėta 2019 m. spalio 15 d.].

30. Neyer, G. 2013. „Welfare States, Family Policies, and Fertility in Europe“. *The Demography of Europe*, 29–53. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1007/978-90-481-8978-6_3>. [žiūrėta 2019 m. spalio 13 d.].

31. Orloff, A. S. 1993. „Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States“. *American Sociological Review*, 58(3). Prieiga per internetą: JSTOR. [žiūrėta 2019 m. spalio 5 d.].

32. Pearce, D. 1978. „The Feminization of Poverty: Women, Work and Welfare“. *Urban and Social Change Review*, 11.

33. Pupkevičiūtė-Kiguolė, E. 2010. „Dienos centro veiklos ypatumai sprendžiant vaikų, patiriančių smurtą šeimoje, problemas“. Šiaulių universitetas. Prieiga per internetą: <https://oatd.org/oatd/record?record=oai%5C%3Aelaba.lt%5C%3ALT-eLABa-0001%5C%3AE.02%5C~2011%5C~D_20110802_164921-90082> [žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.].

34. Rosenberg, H. 2009. „Motherwork, Stress, and Depression: The Costs of Privatized Social Reproduction“ in *Family Patterns. Gender Relations (3rd ed.)*, sudarytoja B. Fox, Oxford University Press, 310–325.

35. Scharte, M., Bolte, G., & . 2012. „Increased health risks of children with single mothers: the impact of socio-economic and environmental factors“. *The European Journal of Public Health*, 23(3), 469–475. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1093/eurpub/cks062>>. [žiūrėta 2019 m. spalio 17 d.].

36. Schneider, A. I. ir Ingram, H. 1993. „The Social Construction of Target Populations“. *American Political Science Review*, 87(2). Prieiga per internetą: <https://www.researchgate.net/publication/259427630_The_Social_Construction_of_Target_Populations> [žiūrėta 2019 m. spalio 16 d.].

37. Schneider, A. L. ir Ingram, H. M. 2005. *Deserving and Entitled-Social Constructions and Public Policy*. State University of New York Press.
38. Schneider, A. ir Ingram, H. 2017. „Framing the target in policy formulation: the importance of social constructions“ in *Handbook of Policy Formulation*, sudarytojai Howlett, M. ir Mukherjee, I., Edward Elgar Publishing, p. 320–337.
39. Skučienė, D., Lazutka, R., Čižauskaitė, A. ir Markevičiūtė, J. 2018. *Socialinių išmokų vaidmuo mažinant skurdą ir pajamų nelygybę „naujų“ socialinės rizikos grupių gyvenimo kelyje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
40. Slothuus, R. 2007. „Framing Deservingness to Win Support for Welfare State Retrenchment“. *Scandinavian Political Studies*, 30(3). Prieiga per internetą: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-9477.2007.00183.x>> [žiūrėta 2019 m. spalio 13 d.].
41. Stankūnienė, V. et al, 2003. *Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai, kolektyvinė monografija*. Vilnius: Sociainių tyrimų institutas.
42. Stankūnienė, V. et al. 2016. „Vienų motinų su vaikais šeimos Lietuvoje: demografinės ir socioekonominės charakteristikos“. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 38(1). Prieiga per internetą: <<http://www.zurnalai.vu.lt/sociologija-mintis-ir-veiksmai/citationstylelanguage/get/associacao-brasileira-de-normas-tecnicas?submissionId=10310>> [žiūrėta 2019 m. spalio 10 d.].
43. Sjoberg, O. 2004. „The Role of Family Policy Institutions in Explaining Gender-Role Attitudes: A Comparative Multilevel Analysis of Thirteen Industrialized Countries“. *Journal of European Social Policy*. Prieiga per internetą: SAGE Journals [žiūrėta 2019 m. spalio 13 d.].
44. Vanhuyse, P. ir Sabbagh, C. 2004. „Merging Dollars with Values: rights and recourses in education worldwide“. *International Studies in Sociology of Education*, 13(2). Prieiga per internetą: <<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09620210400200124>> [žiūrėta 2019 m. spalio 13 d.].
45. Visockytė, G. et al. 2011. „Vaikų dienos centrų vaidmuo tenkinant mokinių specialiuosius ugdymosi poreikius“. *eLABa*. Prieiga per internetą: <<http://gs.elaba.lt/object/elaba:1913045/>> [žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.].
46. Wacquant, L. 2009. *Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity (1st ed.)*. New York: Guilford Publication.
47. Žalimienė, L. 2002. „Dienos centrų neįgaliesiems Lietuvoje tipologija“. *Socialinis darbas*, 1(1). Prieiga per internetą: <<https://repository.mruni.eu/handle/007/13384?show=full>> [žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.].

Analizuoti teisės aktai:

1. *European Convention on Human Rights*. 1950. (European Court of Human Rights, 2019, No. 4. XI). Prieiga per internetą: <https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf> [žiūrėta 2019 m. spalio 3 d.].
2. *Lietuvos šeimos politikos koncepcija*. 2008. (Lietuvos Respublikos Seimas, 2019, Nr. X-1569). Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.322152?jfwid=cxhnr4y>> [žiūrėta 2019 m. spalio 2 d.].
3. *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Trečioji knyga, šeimos teisė*, 2000. (2019, Nr. 74-2262). Prieiga per internetą: <<https://www.infolex.lt/ta/60696>> [žiūrėta 2019 m. spalio 2 d.].
4. *Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas*, 2019. (Lietuvos Respublikos Seimas, 2019, Nr. XIII-2091). Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActEditions/lt/TAD/TAIS.5981?faces-redirect=true>> [žiūrėta 2019 m. spalio 3 d.].
5. *Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas*, 2019. (Lietuvos Respublikos Seimas, 2019, Nr. XIII-2345). Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalActEditions/TAR.3EEE59417F13?faces-redirect=true>> [žiūrėta 2019 m. spalio 3 d.].

6. *Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymas*, 2011. (Lietuvos Respublikos Seimas, 2019, Nr. XI-1772). Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.413828>> [žiūrėta 2019 m. spalio 4 d.].

7. *Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl valstybinės šeimos koncepcijos patvirtinimo*. 2011. (Lietuvos Respublikos Seimas, 2011, Nr. X-1569). Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.322152/AjTTvgkerq>> [žiūrėta 2020 m. vasario 20 d.].

8. *Lietuvos Respublikos socialinės paramos vaikams įstatymas*, 2018. (Lietuvos Respublikos Seimas, 2019, Nr. XIII-1690). Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/07afc8d2f9f311e89b04a534c5aaf5ce>> [žiūrėta 2019 m. spalio 3 d.].

9. *Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas*. 2006. (Lietuvos Respublikos Seimas, 2019, Nr. X-493). Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.270342>> [žiūrėta 2019 m. spalio 3 d.].

10. *Šeimos politika*. 2019. (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2019). Prieiga per internetą: <<https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/seima-ir-vaikai/seimos-politika>> [žiūrėta 2019 m. spalio 2 d.].

11. *Šeimos sritį reguliuojantys įstatymai. Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl kompleksškai teikiamų paslaugų šeimai 2016–2020 m. veiksmų plano patvirtinimo“*, 2016. (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2016). Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/00667490e70711e59b76f36d7fa634f8?jfwid=-fxdp85h0>> [žiūrėta 2019 m. spalio 2 d.].

12. *Lietuvos Respublikos darbo kodekas. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 2, 21, 26, 41, 52, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 72, 75, 83, 89, 93, 95, 104, 110, 112, 117, 127, 128, 135, 137, 140, 141, 144, 147, 172, 185, 188, 192, 193, 194, 198, 224, 225, 228 straipsnių pakeitimo ir papildymo 72 straipsniu įstatymas*. 2019. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/83358c60306b11ea8f0dfdc2b5879561?positionInSearchResults=16&searchModelUUID=dc69dfcc-f733-4a39-b41e-be16c5d0c419>> [žiūrėta 2020 m. vasario 21 d.].

13. *Lietuvos Respublikos šeimos stiprinimo įstatymas*. 2017. (Lietuvos Respublikos Seimas, 2017, Nr. XIII-700). Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/71039aa2b98511e7967a9645b537eb05>> [žiūrėta 2019 m. spalio 3 d.].

14. *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*. 2011. (Lietuvos Respublikos Seimas, 2019, Nr. XI-1281). Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.395105>> [žiūrėta 2019 m. spalio 3 d.].

15. *Lietuvos Respublikos teisingumo ministras, Įsakymas dėl civilinės būklės aktų registravimo taisyklių ir civilinės būklės aktų įrašų ir kitų dokumentų formų patvirtinimo*, 2016. (Lietuvos Respublikos Seimas, 2019, Nr. 1R-334). Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/en/legalAct/15fd41a0ccd811e6a2cac7383cbb90a3>> [žiūrėta 2019 m. spalio 2 d.].

16. *Lietuvos Respublikos transporto lengvatų įstatymas*, 2019. (Lietuvos Respublikos Seimas, 2019, Nr. XIII-1935). Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/fdd910b2199a11e9bd28d9a28a9e9ad9>> [žiūrėta 2019 m. spalio 3 d.].

17. *Lietuvos Respublikos vaikų išlaikymo fondo įstatymas*, 2006. (Lietuvos Respublikos Seimas, 2019, Nr. X-987). Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.289714>> [žiūrėta 2019 m. spalio 3 d.].

18. *Valstybinė lietuvių kalbos komisija, nutarimas dėl moterų pavaldžių darymo*. 2003. (Lietuvos Respublikos Seimas, 2019, Nr. N-2(87)). Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.214783>> [žiūrėta 2019 m. spalio 2 d.].